

Lipinskij. D. Brathowski.

ДАНИЛО БРАТКОВСЬКИЙ

СУСПІЛЬНИЙ ДІЯЧ

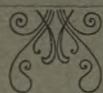
І ПИСЬМЕННИК XVII СТОЛІТЯ.

I. В. ЛИПИНСЬКИЙ:

Данило Братковський і його доба.

II. В. ДОМАНИЦЬКИЙ:

Вірші Данила Братковського.

INSTYTUT
BADAŃ LITERACKICH PAN
BIBLIOTEKA
00-330 Warszawa, ul. Nowy Świat 73
Tel. 26-68-63

КИЇВ — 1909.

Друкарня 1-ої Київської Друкарської Спілки. Трьохсвятительська 5.

ДАНИЛО БРАТКОВСЬКИЙ

СУСПІЛЬНИЙ ДІЯЧ

І ПИСЬМЕННИК XVII СТОЛІТЯ.

I. В. ЛИПИНСЬКИЙ:

Данило Братковський і його доба.

II. В. ДОМАНИЦЬКИЙ:

Вірші Данила Братковського.

INSTYTUT
BADAŃ LITERACKICH PAN
BIBLIOTEKA
00-330 Warszawa, ul. Nowy Świat 77
Tel. 26-68-63

Книжный Магазинъ
Е. П. Череповскаго
Кіевъ, Фундушевская 4

КИЇВ — 1909.

Друкарня 1-ої Київської Друкарської Спілки. Трьохсвятительська 5.

0447

ДАНИЛО ВРАТКОВСЬКИЙ — СУСПІЛЬНИЙ ДІЯЧ І ПИСЬМЕННИК КІНЦЯ XVII СТОЛІТТЯ.

В тяжкій та сумній становищі опинилась Україна в кінці XVII століття. Знесилена попередньою довгою боротьбою за своє визволення, побачивши на одну хвилину зорю кращого життя, мусіла вона нарешті, через нещасливі історичні обставини, скоритись дужчим сусідам.

Рік 1667, коли Україна була поділена між Росією та Польщею, показав, що всі зусилля народні скинути з себе ярмо неволі пропали марно. Боротьбу треба було починати ізнову, та вести її, доки стане народньої сили. Але бороти ся довелось вже тепер на два боки — з подвійним ворогом, і через те боротьба ся не має вже суцільного характеру: инакше проявляєть ся вона на Лівобережі, инакше на Правобережі, відповідно до неоднакових політичних обставин. — На Лівобережі казацька старшина, поховавши з „последнім казаком“ Дорошенком ідею Вільної України, починає продавати московському урядови себе і свій народ за „ранги і маєтности“. Новий гетьман Мазепа веде далі політику свого попередника Самойловича і, за його ширу та запопадливу „службу великому государю“, тогочасний російський уряд наділяє великим довірем та ласкою і гетьмана, і прихильну до нього старшину. „Поспільство“, притиснуте і своїми панами і чужими воеводами, не має вже сили бороти ся; заклик Петрика Іваненка повстати проти панів-старшини та гнобителів-Москалів не змогли розворушити народні маси; зате маси сі заздрим оком поглядають на покинуте ними колись Правобереже, що здасть ся їм тепер обітованою землею, і слушної години вертають ся цілими ватагами на старі селища.

Такою слушною годиною для нової кольтонізації був час, коли на Правобережі почала відроджуватись пригноблена козачина. Чудна доля випала сій новій силі народній, що почала заселяти запустілі старі козацькі гнізда. Відновлена заходами польського короля Собеского та коронного гетьмана Яблоновского, що, все маючи на оці війну з „невірними“, знали як у такій війні можуть козаки їм у пригоді стати, ся нова козачина в перші часи була жменькою недобитків старого козацтва, з домішкою всяких чужих елементів. Серед сих недобитків знайшлись проте люде, що зуміли вивести сю молоду силу на стару дорогу

споконвічних козацьких ідеалів, вивести її з пущі нетрів Овруцького Поліся в просторі степи і з сих степів покликати пригноблений український народ по всій Україні до нової боротьби з гнобителями...

Початок новій козащині дав подільський полковник Остап Гоголь, старий хмельничанин, що перший дістав в 1675 р. від Собеского титул гетьмана сієї козащини і, покинувши свій сплюндрований Браславль, оселив ся з жменею козаків в Димерськiм старостві на Полісі. Одночасно процес відродження козащини відбував ся і в степах сумежних з Полісєм. Від 1684 р. степи сі офіційально переходять до козаків. На чолі тієї „степової“ козащини стають полковники: Самусь, Іскра, Абазин та Палій; останній, найбільше талановитий, скоро придбав собі велику повагу серед товаришів і, прилучивши до себе поліських або „лісових“ козаків, стає найголовнішим та найвизначнішим заступником відродженої козащини. Палій починає з того, що всім, хто оселяєть ся на території його полку, дає казацькі права.

Народ з Лівобережа, з Волини, з Червоної Руси і Поділя цілими масами починає збігати ся до Палія, і слава про нього, як про заступника народніх прав, про „козацького батька“, починає швидко ширитись по всій Україні. В перші часи своєї діяльності (1683—1688 рр.) Палій, щоб дати розростись та зміцнитись свіжій колонізації, уникає боротьби з Польщею.

Полковник „його королевської милости“ завзято воює Турків та Татар і своїми щасливими походами ще збільшує свою популярність.

Але придбавши собі через колонізацію значні сили, Палій починає захожуватись коло того, щоб здійснити свої пляни, які багато де в чім нагадують давнішу козацьку політику. Бажаючи поєднати розеднані частини України в одну цілість, він хоче, зразу забезпечивши себе протекцією Москви, відбити від Польщі Правобережну Україну „по Случ“ і прилучити її до Лівобережа. В 1688 р. Палій в перше звертаєть ся до Мазепи з проханням прийняти Білоцерковщину та Хвастовщину під „парську протекцію“ і залічити її до „гетьманського регіменту“. Але тут виявилась протилежність інтересів московського уряду і козацької лівобічної старшини з інтересами широких народніх мас.

Московський уряд, якого увага звернута була тепер на північ і для якого інтереси українського народу були, само собою, й геть то байдужі, не хотів за для сих інтересів порвати з Польщею; Мазепа ж хитрував на два боки: з одного боку, йому хотіло ся б приєднати правобічну Україну, а з другого — він, заступник нового українського царства, не нависного поспільству, бояв ся такого популярного серед того поспільства супротивника, як Палій. Врешті переговори сі скінчили ся на то-

му, що Палієви пропоновано покинути оселений ним край і перейти зі своїм полком на Запорозжжє.

Певно, що на таке нівечінне своїх плянів Палій не міг пристати і йому доводилось самому робити далі задумане діло. Щасливо визволившись з біди, в яку він попав, коли Поляки дізнались про його зносини з Мазепою, Палій з подвійною енергією прямує до своєї цілі. Він починає забирати все більші та більші простори України під „козацький присуд“; користуючись безладом, що панувало серед тодішньої шляхти, він виганяє шляхтичів з їхніх маєтків, повертає їхніх селян в козаків, або зганяє цілі села в свою Хвастовщину.

В його політиці все ясніше стає знати бажання вигнати шляхту за козацькі межі — „Случ та Дністер“, знищити панщину і надати усій людности козацькі права. Такому бажанню мусіла шляхта правобічної України дати енергічну одсіч, і в 1691 р. спалахнула перша іскра, з якої кілька літ пізніше мала скоїтись велика пожежа.

Боротьба ся мала бути тим більше завзята, що національні домагання Палія: поєднати розділену Україну в одну цілість, скинути польське панування і повернути в ній належне місце українському елементу — не тільки не могли вже знайти ніякого спочуття у загалу тодішньої української шляхти на Правобережжі, але, навпаки, ще доливали оливи до вогню.

Серед тієї шляхти як раз тоді процес колонізації досяг незвичайної сили та небувалих досі розмірів. Продавши „за для панства великого, для лакомства нещасного“ свою віру і тодішній синонім віри — національність, ся шляхта вже тоді почала ставати на своїй рідній землі „вельможними колоністами“, що тільки й думали про свою наживу та про веселе, безжурне життя паразитів. Сі свіжоспечені „польські“ пани, сі Немиричі (що тоді з православних та аریان почали ставати католиками), Пясочинські і „имже нїсть числа“, щоб доказати свою „польськість“ та „справжнє“ шляхецтво, стають запопадливими пропагаторами католицтва і польськості. Для тієї шляхти відроджена козащина, що знов почала ставати на чолі українського народу, була двічі ненависна: перш за все, як протест проти гніту соціального, а в друге, як свідцтво живучости того народу, що, здавало ся їм, вони своїм відступництвом, своєю зрадою на віки приспали і повернули в німих рабів „шляхетних вибранців“. Проте серед тієї шляхти знайшлись одиниці, що не порвали зв'язку зі своїм народом, для яких життя і доля того народу не зробили ся ще чимсь чужим, далеким, непотрібним...

Поміж сими одиницями своєю вдачею звертає на себе увагу людина, якої життя та діяльність здаєть ся ясною точкою на сірім і бруднім тілі тодішнього шляхецького безголов'я.

Людина та — Данило Братковський, підчасий¹⁾ венденський, шляхтич Волинського воєводства²⁾.

Братковські належать до старої української шляхти; жили вони в Браславським та Волинським воєводствах і тоді як інші українські шляхоцькі родини на Правобережжі польщили ся, Братковські міцно держали ся православя, а з ним і своєї народности. Один з прабатьків Данила в 1619 р. підписав ся разом з іншими шляхтичами, заступниками луцького брацтва. Батько Данила — Богдан був в 1675—1677 р.р. старостою того-ж таки брацтва.

Данило, вихований замолоду в душі „строного благочестія“, згодом придбав значну, як на той час, освіту — можна навіть здогадуватись (пор. його вірш „Хтось до Автора“ — *Swiat po części przeżyżany*), що він побував за границею, а саме в Італії. В ті часи се був, як каже Величко: „чоловік вчений, поет дуже добрий“.

В 1697 р. Братковський написав і видав у Кракові книжку під заголовком „*Swiat po części przeżyżany*“ — „Світ Perezглянутий по частям“; повний заголовок сеї книжки і деякі вірші з неї в українському перекладі д. В. Доманицького, знайдуть читачі далі.

1) Підчасий-почесний земський уряд.

2) Про Братковського, як про суспільного діяча, найбільше писав В. Антонович в передмові до II-го тому, III-ої часті „Архива Юго-Западної Росції“ (Київ 1868 р.) ст. 114—119 і 123—130, (там же подані відповідні акти), а також в своїй статі „Даниль Братковський, исторический очерк начала XVIII ст.“ (Києвлянин“ 1857), якої нам не довелось бачити. Костомаров в „Мазепі“ т. I ст. 107—108 (цитую по укр. перекладу. Львів 1895) коротко говорить про Братковського, опираючись переважно на звістках про нього „Літописи“ Величка, де в чому хибних (напр. подорож Бр. до Мазепи віднесена до 1701 р., тоді, коли вона стала ся в 1700 р. і т. и.). Слідом за Антоновичем згадують про Братковського і Драгоманов в статі „Єврей и Поляки въ Юго-Западномъ Краѣ“ („Вѣстникъ Европы“ 1875 р. т. VII) ст. 146—147. (Тут хибно Братковського названо шляхтичем Браславського воєводства), а також в „Переднім слові“ до „Громади“ (Женева 1878) ст. 11; і D-r Antoni I (Rolle) в „*Nieszczęśliwy Władyka*“ ст. 189 в „*Opowiadaniach*“ серія IV т. II Варш. 1884). Про Братковського, як письменника, крім коротенького змісту його книжки, поданого у Антоновича (Арх. Ю.-З. Р. т. II ч. III ст. 115), згадують про нього кількома словами: *Benkowski, F. Historia literatury polskiej.* (Варш. 1814) т. I, стор. 592 (хибно зве Братковського скарбником браславським); *Juszynski* (Hieronim). *Dykcjonarz poetów polskich* (Краків 1820) т. I ст. 31, і *Bohomolec Fr.* в „*Rozrywki ucieszne y dowcipne z przydatkiem wielu nowych zabawnych historyjek*“ в однім томі (Варшава 1763) в розд. II на с. 86—9, і в другім томі (без року і місяця) на с. 59—62 передруковує всякі вірші Братковського, з дрібними та зовсім незначними відміними. До того треба ще додати коротеньку бібліографічну згадку про книжку Бр. у *Estrejchera* в його Бібліографії польській XVII ст. (т. XIII ст. 322), де книжку сю схарактеризовано як: „*fraszki drobne z domowych stosunków*“ (sic!), і врешті прізвище Братковського серед прізвища інших польських сатириків XVII ст. згадує д. Нейверт-Новачинський в газетнім фелетоні варшавської „*Nowej Gazety*“ р. 1907 (Червень).

Твір сей — остра сатира в жартовливій формі на сучасне суспільство; „в сїм „світі“, каже автор в передмові, „перемішана правда з жартами“ (Author do tych xiąg.). Книжку свою, — присвятив Братковський тодішньому королеви Августови II-му. Але та посвята зовсім розминається із змістом книжки; в тих коротеньких віршах, що з них вона складається, яскраво змальовано сучасне життя, а на тім тлі виразно бачимо думки автора — його світогляд. Автор кількома рисами малює тут хиби державного ладу сучасної Польщі; в шляхецькій Річпосполитій для вбогих немає місця, каже він (Машкара); їх працею користується всякий, хто тільки хоч трохи вбив ся в гору; до бідного жовніра зі скарбу Річпосполитої „ледве десятий гріш доходить“ („Проплату жовнірам“). Оборона Річпосполитої в страшеному занепаді: на військо грошей шляхта не хоче давати, а „посполите рушення“ нічого не варте („Посполите рушення“), і виходить, що Кримці, тоб то кримські Татари, без найменшого клопоту беруть на Україні оподатковані голови українського люду („Про поголовне на Волини“). На соймі вельможні послали тільки про своє і дбають, а громадські справи, інтереси виборців — для них зовсім байдужі („Про наказ“). Ще більше вражають автора хиби шляхецького суспільства: нічим не обмежена сваволя („Про сеймик“ „O wolney Elekeye w koronie Polskiej“); химерна рівність, при якій убогий там, де пан, не сяде („Aequalitas“); перевага в сїм суспільстві грошей, багатства, а не особистих заслуг людини („Добрий віршопиसेць“, „Диспут убогого з паном“, „Світ“) і, як наслідок свого, страшена продажність шляхти, що проявляється і в суспільнім, і в приватнім життю („Бенкет на соймику“, „Сеймик“, „Вибір депутата“).

Автор боляче відчуває соціальну кривду („Пан над косарем“, „Про птаха неробу“) і, малюючи ту неправду, що панує на світі, подає як на той час дуже радикальні думки про те, як її позбути ся; „не буде бо хлопів — ти мусиш се знати“ („Про жовніра молодожона“) — се каже шляхтич XVII віку! Одночасно острим моралізаторським тоном обертається він до „вельможних“ та замовляє їх, щоб вони, скинувши полуду з очей, сповняли свої обовязки, які накладає на них їхнє багатство та „вельможність“. („Вельможний просить хліба“, „Нові падаці“). Гніт національний, що тяжив тоді над українським елементом, одбивається у віршику: „До Русина і Кальвина“. „Коли Русин, каже Братковський, хоче чогось дійти, то мусить або притаїтись, або підлещуватись, а як дійшов свого, то, значить, не впізнали, що він Русин“. Дістається від Братковського і православному духовенству за його „мздоїмство“ („gratia gratis data“). Деякі риси сучасного побуту Братковський уміє змалювати дотепним віршиком, немов призначеним для тих, „хто саму правду не

приняв би радо“ („Author do tych xiąg“). Але особливо вражає нас в сій книжці незвичайна, як на той час, симпатія та любов її автора до селянина, до того пригніченого хлопа, який для Братковського, як сам він каже, близький та милійший від вельможного пана („Автор до себе“).

Така „хлопоманія“, якої не могло вибачати шляхецьке суспільство і два віки пізніше, тим більше вражала і дратувала шляхту в XVII ст. Погляди, з якими виступає автор в своїм „Світі“, відразу ставили його в ворожі відносини до загалу суспільства; з того-ж таки часу й починаєть ся боротьба Братковського з сим суспільством.

Спочатку Братковський веде сю боротьбу зовсім легальними способами. Видаючи в 1697 році свою книжку в числі більш 4000 примірників, як се ми знаєм з його заповіту, він не мов би хоче переконати шляхту, — хоче, кинувши тій шляхті правду в вічі, повернути її на добру путь. Не досягнувши своєї цілі тим способом, Братковський переходить до більш активної боротьби. Живучи та обертаючись серед шляхтичів — людей найблизчих до нього, поміж якими він зріє та до яких своїм станом належав, він починає організувати серед них опозиційні елементи. Йому повело ся зеднати таким чином православних, тоб то свідомійших національно шляхтичів, і в 1699 р. ся шляхта, не вважаючи на те, що її було небагато, спромоглась завести до наказу послам Волинського і Київського воєводств вимагання, щоб сойм дав запоруку свободи православля.

Але сойм не звернув уваги на ті домагання, та й не було там кому ті домагання обстоювати, аджеж вже в 1696 р. в соймі був всього один православний посол на всю Річпосполиту (Жабокрицький, чашник браславський), а тепер самі депутати, яким дано сей наказ, не тільки його не виконали, але й ще голосували за постановами, що прямували до знищення православля.

Сі соймові конституції 1699 р. „забороняли селитись у визволенім від Турків Камяниці православним нарівні з Жидами; займати виборчі магістратські уряди з містак та місточках дозволялось тільки уніятам; відновлено було попередню постанову, якою тільки уніятські церкви та духовенство вільне було від військових одбутків, на шкоду православним. Нарешті все Поділе одібрано від київської православної митрополії та віддано львівському уніятському єпископови“¹⁾.

Реляційні соймиви правобічної України, на яких послы повідомляли про свою діяльність в соймі, байдуже вислухали сі постанови, і послы на сих соймивках не зустріли ніякої опозиції. Та опозиції тій не було звідки й взятись. Духовенство православне, особливо вищі його

¹⁾ Volum legum. T. VI ст. 35, § 19 і 24; T. IV ст. 474. § 58; цитую по Антоновичу: Арх. Ю. З. Р. т. II. передмова 117 ст.

верстви, було в край здеморалізоване. Шляхти, що не відцуралась ще православ'я і своєї народности, перш за все було дуже небагато, а до того вона мало чим відрізнялась від своїх вже спольщених братів. Тяганина по судах, „заїзди“, бажанне пожити ся і побільшити маєтки — ось чим тільки й жила та шляхта. Серед неї зовсім не випадково трапляють ся такі, ще православні тоді, Гулевичі, що за для особистої помсти доносять на луцького православного владика Жабокрицького, ніби то він хоче наvertати уніятів на православ'я, — і се саме тоді, коли сей єпископ одержав право висвячувати парохів у православній парафії правобічної України, тоб то одержав змогу підвести з заходу православну церкву. Сі-ж самі Гулевичі обвинувачують, зрештою зовсім безпідставно, того-ж таки Жабокрицького в тім, що він зносить ся з Палієм, і в кінці той православний владика, для якого церковні маєтності та особистий спокій були дорожчі від інтересів церкви, переходить в 1701 р. на більше певну, з погляду польського уряду і тодішнього суспільства, унію. Тоді-ж таки, перемінивши вже кілька разів віру, в останнє вже переходить на унію і другий православний єпископ на Правобережжі — львівський владика Іосиф Шумлянський. Він же кілька літ перед тим з усієї сили повставав проти висвячення на луцького єпископа Жабокрицького тільки тому, щоб не втеряти доходів з маєтків луцького єпископства, якими він завідував по смерті свого брата.

Серед такого зледацілого загалу, не вважаючи навіть на незвичайну енергію, пощастило Братковському зібрати в двох воеводствах (Волинським і Київським) тільки 54 підписи православних шляхтичів під протестом, в яким ганьбили вони поведженне послів на соймі та домагали ся суду над ними за те, що вони не виконали наказу. Але й з протесту того нічого сенько не вийшло. Всі три ґроди волинські: луцький, володимирський і кремянецький зрекли ся завести його у свої книжки; заведено сей протест тільки в овруцькі книги, і то дякуючи тільки особистому впливу пана Реміґіана Сурина, якого не дурно-ж кілька літ раніше один шляхтич лаючись обізвав писарем не „земським київським“¹⁾, а „козацьким“.

Справа з протестом на сім і стала.

Вона, та й саме життє, показали Братковському, що на останки української православної шляхти нема чого покладатись, — треба було тепер в иншій місці підмоги шукати, або, склавши руки, перестати змагатись і зріктись мовчки своїх плянів та замірів. Братковський, видима річ, вибрав перше.

Саме в той час його попередня діяльність, не вважаючи на свою

¹⁾ Сурия займав тоді сей уряд.

легалність, до того обурила шляхту, що він мусів з рідної Волини перебрати ся до Львова. Там мабуть вперше зародилась в його голові думка звернутись за підмогою до Мазепи, з яким він зрештою був, як каже Величко, „здавна знайомий“.

В ті часи український гетьман придбав собі велику популярність по всій Україні, а особливо з повагою ставилось до сього великоможного Українця „польське“ Правобереже. Станова, шляхецька політика Мазепи, за яку лівобічне поспільство прозвало сього улюбленця Петра — Поляком, придбала йому прихильність і спочутте правобічної української шляхти.

До дужого гетьмана звертаєть ся, в особі короля Собеского, польський уряд, бажаючи прихилити його на сторону Польщі; посередниками в сих переговорах виступають Василь Іскрицький, заступник нобілітованої козацької правобічної старшини, та Іосиф Шумлянський, уніяський львівський єпископ — обидва завзяті прихильники ідей Гадяцької умови. Одночасно до Мазепи, як до найдужчого заступника українського православ'я, звертаєть ся єпископ Жабокрицький з проханням, щоб Мазепа заступив ся за нього перед київським митрополитом Ясинським. Жабокрицький бажав, щоб митрополит висвятив його на луцького єпископа, а він дуже добре знав, що у Ясинського, який свою митрополію одержав за допомогою Мазепи, багато важить протекція гетьмана. Не забуваймо, що поруч з тими заступниками українського панства, для яких Мазепа, звичайно, був своїм, близьким чоловіком, до протекції Мазепи — гетьмана козацької України, звертаєть ся в перший час своєї діяльності і заступник голоти, поспільства — козак Палій. Отже не диво, що до Мазепи в 1700 році їде Братковський, надіючись, що гетьман pomoже йому в боротьбі за визволення українського народу на Правобережі.

Гетьман як раз тоді вернув ся від царя з Москви, де його вітали так ласкаво, як ніколи перше; вернув ся обдарований орденом св. Андрія Первозванного... та заходив ся приборкувати вільнолюбних Запорожців, що кривим оком дивили ся на політику московського уряду і козацької старшини, яка тягла руку за сим урядом. Одночасно Мазепа, користуючись замиренням з Турками та спокійнішими часами, запопадливо будує нові церкви і виступає скрізь, як щирый заступник благочестія. Мабуть ся сторона діяльності Мазепи дуже була до вподоби такому „благочестія святого непохитному борцеві“, як Братковський; але Братковський був ще до того і борцем за національні та соціальні права українського народу, і те, що він побачив на лівобічній Україні „під регіментом Мазепи“, мусіло розвіяти всі надії, які він покладав на гетьмана.

„Поспільство“, до якого з такою любовю та симпатією ставить ся Братковський в своїх творах, тут, на Лівобережжі, „нові“ пани закріпили не згірше, як на добре знанім йому Правобережжі. Старшина козацька, обертаючи за допомогою московського уряду се „поспільство“ в своїх кренаків, потурає політиці того уряду; а сю політику національного закріпощення українського народу як не можна краще характеризують слова „підполковника“ Левашова до людности міста Кишенки: „Годі вам, бісові діти, „хохли“ свої в гору підіймати! — кричав Левашов — вже ви у нашій торбі!“¹⁾. Та й сам гетьман писав як раз тоді до Приказу: „І козаки і селяне — всі ремствують на мене, всі кричать в один голос: ми зовсім пропащі, а гублять нас Москалі! У кожного одна думка — утікти за Дніпро...“²⁾ Братковський таким чином бачив, що Мазепа — царський улюбленець, в підлеглий йому Україні не в силі захистити народ від московського кривосуду; тим більше Мазепа — шляхтич не міг нічого помогти Братковському в його боротьбі з ладом шляхецької Річпосполитої, що до того, як раз в ті часи, була в приязних відносинах з Росією.

Нічого не вдіявши, Братковський вертав ся на Правобереже, але тут вже чекала його помста. По дорозі у Львів, у містечку Олиці на Волини, дізнавшись мабуть про його подорож до Мазепи, його схопили „відступники православя святого“, як каже Величко, тоб-то та шляхта українська, для якої покинута їми народність була найбільше ненавистна і з якою вони найдужче боролись.

Братковському пощастило збути ся нової біди, але сей полон довів вже його до краю. Зневірившись в українськім зледаціім панстві, зневірившись в безсилім в своїй химерній могутности гетьмані, Братковський, як до останнього захисту, рішив вдати ся до Палія, йменне якого голосно лунало тоді по всій Україні. Се був саме час, коли змагання українського шляхтича — заступника панства, і змагання українського козака — заступника голоти, поспільства, могли стрінутись та зеднати сі два стани громадянства для спільної боротьби проти спільного ворога. Недавно видані соймові конституції 1699 р., обмежуючи, як вже знаємо, свободу православя, тоб то українського елементу, скасували осібною постановою відроджене козацтво і таким чином, лягали однаковим тягарем і на свідому українську шляхту, і на українське козацтво. Козацтво се тепер для Річпосполитої, що замиривши в Карловиці (1699 р.) з Турками, здіхала ся на якийсь час турецької небезпеки, було зовсім непотрібне.

1) Костомаров „Мазепа“ (укр. пер. Львів 1895) т. I, ст. 83.

2) Костомаров. Ibidem ст. 82.

До того-ж три роки перед тим помер протектор козащини Собеский, а шляхта та католицьке духовенство почали уперто домагати ся від уряду скасування ненависного козацтва. Одночасно Палій з усе більшою енергією прямував до того, щоб відвоювати від Польщі правобічну Україну. „Я оселив ся в вільній козацькій Україні, на яку не має права Річсполита, тільки я — щирий козак і гетьман мого народу!“ — одказав Палій присланим до нього від київського католицького єпископа комисарам, ¹⁾ які, опираючись на соймові постанови та універсали коронного гетьмана, домагались, щоб їм повернено було Хвастів. При таких обставинах конфлікт був неминучий...

По невдалій пробі зрадою схопити Палія і таким же невдалім поході 1700 р., відносини між козацтвом і Поляками стали ще більше напружені. Шляхта рішучо стала домагати ся, щоб коронний гетьман вигнав Палія з Річсполитою і щоб видано було соймові постанови, які-б загрожували карою всякому, хто має зносини з Палієм, або заступаєть ся за нього. В квітні 1701 р. гетьман Фелікс Потоцький видав універсал, в яким говорилося, що козацький полковник Палій „бажає йти слідом Хмельницького, який запалив вогнище селянської війни“. Видно, сучасники дуже добре розуміли значінне подій, що мали незабаром розвернутись перед їхніми очима. Розумів тим більше сі події і такий освічений чоловік, як Братковський; він розумів, що настав час боротьби не на життя, а на смерть, що для компромісів вже місця не має, і от, ідучи слідом своїх попередників, що забувши на той час свої станові інтереси, приставали до народнього повстання Хмельницького, пристав і він — шляхтич до „хлопського“ повстання Палія.

Знаючи про постанову шляхти домагались суду над учасниками повстання, Братковський рішив забезпечити перше свою родину. А для того він викупив з застави в р. 1701 свій невеличкий маєток—частину села Свищова на Волині і даровою грамотою передав його двом своїм синам, Іванови та Олександрови. Невдоволений заставник, якому мабуть добре жило ся в Свищові та який не хотів відтіля забирати ся, вносить з сього приводу протест до луцького гроду, де між иншим каже, що Братковський „тільки через свою нерозсудливість“ (*sola temeritate*) нахваляеть ся, вигнавши його зі Свищева, та віддавши свій маєток, самому їхати до Палія. „Статечний шляхтич ніяк не міг зрозуміти, як се можна їхати до Палія та ще до того „себе *impossessionatum* чинити“ (збути ся маєтку) і він зараз же додає, що Братковський мабуть навсправжки не хоче сього зробити, а так тільки з дуру дражнить ся (*chimerice*). Але помиляв ся пан Семіховський (так звали того заставника); Братковський, забезпечивши свою родину, рушив до Палія.

1) Otwinowski. Pamiętniki do panowania Augusta II (Познань 1838) ст. 18.

Палій саме тоді почав енергично лаштуватись до війни. Він кличе до себе всіх, хто хоче записуватись в козаки. На його поклик обзивають ся насамперед найбільше пригноблені — селяне; вони цілими ватагами збирають ся з Лівобережа, з Волини, з Поліся. Обзиваєть ся і чутке на кожну боротьбу за волю Запороже. Кошовий Гордієнко, сей запеклий ворог московського уряду, завзятий і невтомний борець за свободу свого народу, зносить ся з Палієм і шле йому на підмогу своїх Запорожців. До Палія звертаєть ся і православне духовенство, що лишило ся після того, як єпископ Жабокрипський перейшов на унію, без пастиря і без захисту. Палій кличе на військову раду до Хвостова інших правобічних козацьких полковників; на раду прибуває наказний гетьман часів Собеского — Самусь, прибуває на сю раду і Братковський.

Знаючи дуже добре найбільше болючу сторону того становища, в якім опинив ся тоді пригнічений український елемент на Правобережжі, він береть ся скласти відозву до усієї православної людности Річнесполитої, і в тій відозві яскраво малює насильство, що терпить православне, та кличе до повстання за пригноблену віру. З сею відозвою в руках рушив Братковський з Хвостова зазивати шляхту, міщан, духовенство до повстання. А повстання як раз саме спалахнуло. Привід до нього дали Поляки, почавши виганяти козаків з їх сіл та містечок.

У відповідь на се зворушилось козацтво. Палій виступив зі свого Хвостова, а Самусь, оголосивши себе „під регіментом“ Мазепи, оповістив селянам довічну волю та визволення від панів. В країні почав ся рух, що нагадував собою колишню Хмельницину; „величезні ватаги хлопів, каже сучасник Отвіновський, кидали міста, села, свої хати, збирали ся з жінками та дітьми... і валками без ліку поспішали в козацький табір“...

Козацькі полковники, порадившись, порішили розділити свої сили: Палій обложив Білу-Церкву, а Самусь рушив в ту частину Київського воеводства, яке було ще в руках шляхти. Одночасно пасинок Палія — Семашко пішов в Брацлавщину і Побережжя. Розбивши Поляків під Бердичевим, Самусь опанував мало не всю Київщину, і там відразу повстали селяне.

До повстання прилучилась і частина шляхти. Мабуть не помиляли ся потім судді Братковського кажучи, що він багато причинив ся до повстання; і справді, крім дрібної овуцької шляхти, яка все спочувала козакам, ми стрічаємо в повстанні багато православних українських шляхтичів та міщан, на яких, дуже можливо, великий вплив мала відозва Братковського. Сі всі Онацькі, Мацевевські, Керекеші, Клитинські, Ніжинські, Верещаки не тільки самі беруть діяльну участь в повстанні, але й часто виступають як його проповідники та агітатори.

Тим часом почала озброюватись польська та спольщена українська шляхта. Боячись козацького наскоку, Волинь виставила під проводом Ледуховського „посполіте рушення“, яке тим разом, маючи на оці небезпеку козацько-хлопського повстання, зібралось дуже швидко і, отаборившись під Заславом, мало на думці рушити далі в Київщину на підмогу Білій-Церкві. На Волинь в той час старався перебраться і Братковський, щоб і тут заохочувати до повстання селян, які „збунтовавшись скрізь аж до Буга, каже той самий Отвіновський, готові були пристати до козаків і тільки чекали ватажків“. Вважаючи на чимале польське військо і бажаючи, щоб його не впізнано, Братковський, скинувши шляхецький кунтуш, переодягся в просту одежу. Але се не допомогло. Під Заславом один з відділів польського війська задержав його; Братковського потрусили і знайшли при нім відозву і листи, які служили доказом, що він теж причетний до повстання. Після допиту Братковського посажено в тюрму.

Ледуховський тим часом у своїм таборі завів військовий суд, який почав судити всіх запідозрених в повстанні. Певно, що найострійше накинувся той суд на селян та „енергічно“ почав карати винних і невинних. Одночасно Ледуховський скликав до Луцька соймик Волинського воеводства, який мав обмірковувати усякі засоби боротьби з козаками. На сім соймику Ледуховський одержав від шляхти дозвіл судити Данила Братковського військовим судом, не вважаючи на те, що він шляхтич. Братковський знав дуже добре, яка доля його чекає, і він спокійно готовився покласти свою голову за дорогу йому справу. Ще сидючи в тюрмі, перед судом, він написав заповіт. В заповіті сім він все майно своє відписує дітям та просить їх поховати його в луцькій брацькій церкві, роздати милостиню вбогим, яким „дати 10 золотих замість похоронного обіду, бо його нема кому зварити“ і, як віруючий християнин, призначає гроші на сорокоусти за свою душу. „Синам і дочкам моїм наказую, щоб вони тієї віри держалися, за яку я умираю“, каже далі Братковський і врешті наказує старшому синові „віддати 30 золотих родичам того хлопа, у якого я казав пограбувати шкапу в чагарях, а як що він родичів не має, то віддати сі 30 зол. на півтора сорокоуста за його душу до святого місця Чесного Христа“¹⁾. Перед смертю не забуває Братковський сього, може єдиного, гріха перед сим „хлопом“, за волю і віру якого він умирає, а тим часом шляхта волинська під Заславом цілими сотнями сажає сих хлопів на палі і збирається судити того одного з поміж себе, що осмілювався полюбити того хлопа і повстати в оборону спільної з сим хлопом віри і народности.

1) Тепер село Волинської губ., Володимирського повіту.

Суд по звичаю предложив Братковському зібрати „інквізіцію“, тоб-то свідків на свою руч; Братковський зрік ся тієї пільги і сміливо заявив перед судом, що він справді зносив ся з Палєм і Самусем. Але „щоб ще яснійше виявив ся такий безбожний вчинок обвинуваченого“ і щоб дізнатись, чи обвинувачений „в сім загонистім (zapa-niętały) вчинку“ має спільників, суд присудив взяти Братковського на дуби.

Братковський видержав перший ступінь муки, а від дальших його звільнили, бо він зовсім знесилів, — та й не диво, тоді був він чоловік літній, аджеж в заповіті своїм він згадує про внуків.

15 падолиста 1702 року військовий суд вичитав Данилови Братковському присуд на смерть, а на другий день ранком він „посеред ринку луцького, через ката за сім разів мордерсько зівстав стятий“...

Повстанне Палєве теж приборкано, відроджену козаччину зломано, а разом з нею зломано на довго й вільне українське життя на Правобережі.

На Лівобережі старшина козацька, схаменувшись, пробувала пошукати свободи, але за попередні гріхи, за продажність, за закріпоцenne козацтва її чекала... Полтава.

Усією Україною знов заволоділа українська шляхта і обернувшись тепер уся як єсть на лівім боці старого Дніпра в „рабів, піднижків, грязь Москви“, а на правім в „варшавське смітте“, приспала навіть і пам'ять про свою крапцу минувшину, про ті покоління, що колись в XV віці уміли накладати головами над рікою Святою¹⁾ в оборону своєї „Руси“, про тих шляхтичів, що в XVI віці наукою і словом, а в XVII з шаблею в руках разом з Хмельницьким боронили право свого народу; забули вони і про останнього „могікана“ сих борців — Братковського.

Але тепер, коли український народ знов прокидаєть ся до нового життя, до кращої долі, сей „хлопоман“ XVII століття, неначе воскресає перед нашими очима; його сатира, неначе вчора написана, з такою-ж силою кличе „вельможних“ до поправи, а його життя показує сим „вельможним“, що... можна, аби тільки хіть, сповнити свій суспільний обовязок.²⁾

1) В битві над р. Святою, 1 вересня 1435 р., вел. кн. лит. Жигимонт з польсько-литовським військом розбив кн. Свирігайла, заступника „руського“ елементу в Вел. Кн. Литовськім і українських князів та бояр, що його піддержували. Самих князів у неволю взято 42, а багато загинуло в битві.

2) Імя Братковського недавно (14 Лютого 1908) нагадала Киянам вистава „Останньої Поча“, — драми М. П. Старицького, надрукованої вперше у „Київській Старині“ (т. LXVII, кн. 1 р. 1899; ст. 50—92). Головною постаттю сієї драми являєть ся Братковський в останніх хвиликах свого життя, на передодні страти. Від істо-

ВІРШІ ДАНИЛА БРАТКОВСЬКОГО.

В бібліотеці Ягелонського університету в Кракові є один примірник книжки Данила Братковського, що має такий заголовок: „Świat po czeski przeyrzany. Do druku podany w Krakowie w Drukarni Franciszka Cezarego I. K. M. y I. M. X. Biskupa Krakowskiego Xięzęcia Siewierskiego Typografa. Roku Panskiego 1697. В книжці, формата in 4°, усього 83 картки, усі задруковані віршами. Найхарактерніші з них (35) вибрав звідти д. Липинський, і читачі знайдуть їх далі в моїм перекладі. Що до віршів Братковського, то вони написані силлябичним 11 складовим силлябом: 5 складів до цезури, і 6 — по ній, з наголосом на першому, четвертому, шостому (часом шостому) та десятому складах. Перекладаючи їх, я по змозі додержував сього числа складів і наголосів, але часом навмисне відступав від норми і додавав в першій по-

ричної драми, твору поетичного в першій мірі, годі, розуміть ся, вимагати абсолютної історичної вірності, про те, при нагоді, звернемо тут увагу на де які історичні неточности, які, зрештою, зовсім не відіймають ані історичної, ані тим більше літературної вартости сій прегарній і, в загальних рисах, історично вірній песі.

Поминаючи те, що автор зве Братковського Степаном, а не Данилом і підчасим львівським, а не венденським, він представляє його, в останніх хвиликах життя, людиною ще молодю; тим часом з заповіту Братковського (Арх. Ю.-З. Р., № 164) ми знаємо, що він тоді мав вже онуків, отже молодим не міг бути. Далі, в поясняючій примітці до драми („Кіев. Стар.“ *ibidem* ст. 50), автор приписує Братковському, людині „руської віри“, „напрямок соцініанський“; секти і твори самого Брат. не дають підстави для такої гадки, з них тільки видно, що Братковський, по своїм релігійним переконанням, був горячий прихильник „благочестія“, отже тільки „руської віри“. В сій же примітці і далі в самій драмі автор згадує „єдиного“ сина Братковського, тоді, коли в заповіті згадують ся дочки й сини, а надто старший син. Історично невірно, на нашу думку, змальована постать ксьонза, що в драмі занадто вже спочуває Братковському. Коли ми пригадаємо, яку велику роль відгравала віра в тодішній польсько-українській боротьбі і коли зваямо те, що тільки спільністю віри (а по тодішньому і національності) можна пояснити участь вищих українських верстов в народніх, соціальних в великій мірі, рухах, то важко буде припустити таке спочутте з боку представника і проп'агатора (а таким мусив бути присланий в тюрму до Братковського ксьонз) пануючої віри до борця за православу віру.

Врешті одна маленька подробиця: в драмі, в одному місці, змальована картина незвичайно щасливого родинного життя Бр-ого і всюду підкреслюеть ся його велика любов та привязанність до жінки; тим часом вірші Бр-ого, в яких частенько таки дістаеть ся жіноцтву, і сей, надто вже, рівняючи до інших, коротенький, веначе для форми тільки написаний уступ заповіту, присвячений жінці, дають деяку підставу инакше уявляти собі і родинне життя, і взаємні відносини Братковського і його дружини.

ловині вірша один склад, на самому початку (зрештою, се робить часом і Братковський). А від сього вірш стає жвавіший. Переклад мій — дословний, а де доводило ся трохи відійти від оригіналу, то се я позначаю кожен раз в примітках.

Ще два слова про мову в віршах. Написані вони польською мовою, але так і знати, що писав Українець, який думав по українському, а тоді буквально перекладав свої думки на польське. Про се свідчать такі вирази, як „*wszystko* obiecany“ — „*ycie* обираем“, „*innu, drugi*“ — зам. „*niektórzy*“, „*w szafranie*“ — зам. „*z szafranem*“, „*wie diabeł dabła*“ — зам. „*zna*“..., „*tylko... iż*“ — зам. „*tyle*“..., „*w c z y m nie pozwala*“ — зам. „*czego*“, „*nadweczory*“ — зам. „*weczorem*“, „*co dalej, to gorzej*“ — зам. „*im... tym*“..., „*staje*“ — зам. „*wystarcza*“, „*co*“ — зам. „*że*“. Не кажу вже про чисто українські слова та вирази, яких у польській мові не має: „*ni siuda, ni tuda*“, „*szlak*“, „*mieszek*“, „*ledaco*“ (польське — *ladaco*), „*brydnia*“ (поль. — *brednia*), „*styrta*“ (поль. — *sterta*), „*kalita*“ та инше.

Вірші подаю в такому порядку, в яким вони ідуть в книзі Братковського.

I. Добрий віршописець.

Хто таляри густо купками складає —
„Склада мудрі вірші“ — прислів'я мовляє;
Розумно міркує, що хоче купує;
А той, хто без грошей — той дурнем звікує!

II. Дистут убогого з паном.

Дурний пан із паном другим зазмагав ся,
Розумний убогий в розмову вмішав ся:
„Не так воно буде!“ рече пану сміло,
А пан його в зуби — тай кончене діло.
Ото ж знай, баране, як вовка чіпати;
А хвіст тобі ввірве, то треба тікати.

III. Московське „пожалуваніє“.

Поганий звичай — я з нього кепкую:
Даєш, Москалю, а кажеш: „жалую“;
Чи бе, чи дає: „жалую, мосьпане!“
Од „жалування“ инший і не встане.

IV. Бенкет на сеймику.

Куди ж ті панове зо світа майнули,
Чи сном вони вічним, сердеги, поснули,
Оті що у волю гостей годували,
Убогую шляхту винцем напували?

Як тільки де сеймик, пан щиро вітає. ¹⁾

Од шляхти нічого собі не жадає.

За те вже тепера ведеть ся инако :

Як тільки у пана з шафраном звів фляка,

Чи випили пляшку вина в нього гості,

То треба вже зараз обрать егомості —

Чи то на посла там, чи на депутата. ²⁾

А ні — то навіки втеряв собі брата.

Тепер як у пана тобі роблять шану,

Питайсь попереду : чого треба пану ?

V. Сеймик.

З сеймика вернув ся парубок у світї,

А пан і питає, що дієть ся в світї,

„Про ко́го там, хлопче, найбільш розмовляли?“

— Калитку, ³⁾ мосьпане, найдужч захвалили.

„А хто промєвляв там?“ — „Калитка!“ — він каже

„На чому ж там стали?“ — „Калитка покаже.

„Хто речі розумні та мудрі там радив ?

— Калитка, мосьпане, найкраще провадив.

„А дурнем, не чув ти, кого називали ?

— Дідусь обізвав ся — дурним обізвали.

„А хто там Маршалком?“ — „Рідня Директора!“

„А є вже Поборці?“ — „Та є, ще од вчора !

Та тільки, мосьпане, хто саме — не кажуть,

Бо (чув я) чекають, аж поки підмажуть.

У нас се, мосьпане, звичайно буває :

Зна кухар, що горнець накритий ховає ;

Посол з депутатом — застряли в корчомці,

Як зна дідько дідька, так зна пан Поборці ;

Та тільки не кожен ту справу приймає,

Що то під приватним гакритєм вприває.

VI. Про наказ ⁴⁾.

У нас все вельможних у Сейм обірають,

А вони в наказ свій стільки напихають,

Що шестеро коней везе ту цидулю,

А звідтіль привозять... звичайно що : дулю.

¹⁾ В ориґін. hojnie czętuje. В. Д.

²⁾ Послів вибірали тоді у Сейм а депутатів на провінціяльних сеймиках, за суддів до трибуналу. В. Д.

³⁾ В ориґін. mieszka (мішок, кашук). В. Д.

⁴⁾ В ориґіналі : „Do Instrukcyey“. В. Д.

VII. *Світ.*

Хто лицар найкращий? Лицар — пан вельможний.
Хто більш всіх достойний? — Найдужче заможний.
Хто вбив на смерть Турка? — Региментар, ¹⁾ пане.
А хто региментар? — Кого на те стане.
Кого звать „фільзоф?“ — Хто все диспутує.
Хто ж пак диспутує? — Вино хто купує.
Хто добрий промовця? — Хто красно мовляє.
Хто ж красно мовляє? — Хто всіх нацуває.
А хто доброчинний? — Хто всіх поважає.
Хто брат щиросердий? — Хто дасть все, що має.
Хто шельма? хто блазень? Ледащо хто зветь ся?
— Хто голий як бубон: так в світі ведеть ся.

VIII. *Правда.*

„Чого се, мосьпане, десь правда пропала?“
— Бо навпакі зватись тепер вона стала, —
Тепер уже да — прав; да — „дай“ по латині, —
Спершу дай, потім — прав, Ляше та Русине!

IX. *Машкара.*

Ох, Польщо, Польщо, тебе вкрила хмара,
Як лиш машкару на себе убрала;
Каптур на очах, убогих не бачиш,
Бійки та чвари, темнота — не плачеш.
Скинь з себе каптур, на бідні згляньсь люде, —
Сонце засяє, і ясно скрізь буде.

X. *Про плату жовнірам.*

Бідні жовніри, мене жаль проймає,
Що кожен дідько ваш труд споживає:
То депутати, то браття поборці ²⁾,
То сукколектор ³⁾, то інші дозорці;
Грїш до вас ледве десятій доходить,
Довго по людях з рук в руки він ходить,
В кожній руці він потрошки всихає...
Так вовк з овечки користь собі має.

1) Региментар — заступав гетьмана на війні. В. Д.

2) Поборці — збірщакі податків. В. Д.

3) Здаєть ся, се помішник поборця. В. Д.

XI. Про сеймик.

На сеймику лихо: порядку немає;
Там опіяка усіх повершає;
Залле горлянку у себе в господі,
Прийде на сеймик — кива воеводі.
Де дів ся розум? правда де тая?
Воля безмежна на них не вважає;
Крик: „ніе розвалам!“ не чуть більш нічого.
Що ж „не позволю?“ — Спитай ся дурного!
Зовсім як кажуть „ні сюда, ні туда“:
В головах грає хміль як та дуда.

XII. Однаково ¹⁾.

Один до друго́го: „узав ти міщанку,
А я похваляю ся — взяв добру шляхтянку!“
А другий до нього: „тобі що до того?
Ти пий із кришталю, а я з шкля простого;
Один в ньому трунок і смак не инакий:
Хіба в селі гірші, як в городі раки?“

XIII. Хтось до автора.

Ну що, Волиняче, наїв ся салати?
На страві волоській став кращ виглядати:
Заморське корінне то так помагає;
Хто смак має добрий, той лихо з ним має.
А нащо забув ти привсліве людськеє,
Що кінь чи віл рветь ся до пари своєї?
Ото ж тобі, друже, волоська салата!
То, знай, що од Бога така тобі плата.

XIV. Вибори депутата.

Шість мисок, до того копа полумисків,
Сто пляшок та десять раз стільки келішків:
Пий, лий, чолом бий перед кожним братом,
Коли хочеш бути паном депутатом.

XV. Вельможний просить хліба.

Вельможний у Бога собі хліба просить,
А всякого збіжя у нього скврт досить.
Сам хліба ти просиш, і хліба жалієш,
Щоб другому дати,... а з кого товстієш?

¹⁾ В оригіналі: Iednaka rzecz. В Д.

Ти хліба от просиш — дає Бог із неба,
То й другим давати того дару треба;
Як дав Бог багато, то не для самого:
Ти тільки доглядач добра того всього.
Давайте ж убогим, побійте ся карі,
Бо братиме дідько вас враз по три пари!

XVI. *Csim.*

Ой, світе наш, світе, який ти зробив ся:
Один навіжений, а другий сказив ся..
Кого ж навіженим зовуть в нас на світі?
Того, що з панами сідає в лахмітті.
Кого світ скаженим усюди поносить? ¹⁾
Що правду та кривду між людьми голосить.
Павич кричить в голос, коли нема пави;
Людина з досади; немає поправи...

XVII. *Про птаха—неробу.*

Літа птах, буяє —
Знать, швидко сконає.

Дві дивнії речі на світі я знаю,
Збагнути собі їх ніяк не здолаю:
Он жінка жне в полі, од снеки вмлїває,
А птах буя в небі — літає, співає.
Чи то-ж од людини той птах більше важить:
Літає — буяє, а ту сонце смажить?
Отой неборака снопи в копи носить,
А той готовеньку їжу в Пана просить.
Біда тому птаху, хоч він і буяє:
Хто дурно звик їсти, то так і сконає.

XVIII. *Про поголовне на Волини.*

Далєбі то правда, — нарікати шкода. —
Тепер уже краща зайшла у нас мода,
Що своїх голов ми вже не одкупаєм,
А тільки подимне од диму складаєм.
Раніш, то до дідька на одгуп давали,
А Кримці і гроші, і голови брали.

XIX. *Нові палаци.*

Люди палаци одні вже руйнують, —
Другі, дорожчі, на-ново будувають;

¹⁾ В оригіналі: roposi (в польській мові такого слова немає). В. Д.

Пишні збудують, й порожні висять ся...
Ох, люде Бога мабуть не боять ся!
Чи то ж не краще шпиталь збудувати,
Бідним, калікам притулок там дати?
Шпиталь поставиш — то палац для себе
В небі готуєш : там житло для тебе.

XX. Автор до себе.

Чолóm тобі рад я, вельможний, давати,
Та прошу — ворота мої обминати,
Бо я не достоїн у домі мойому
Побачити пана, а служці свойому
Скажи вина бочку до мене вкютити :
Без пана з слугою смачніш буде пити.

XXI. Пан над косарем.

Од ранку хлоп бідний косою махає ;
Болять уже крижі, піт з чола стікає,
На сонце почав він частіш поглядати,
Чи скоро піде вже воно спочивати.
Жени, Фебе, коні як можна скоріше,
Бо бачу, хлопови що далі, то гірше.
А бідний панок той за хлопом слідкує,
„Ой, близко вже вечір!“ сердега міркує.
Покинь сумовати : дивись, суне хмара, —
Твое сіно змиє, аж здійметь ся пара.

XXII. Краків — пан.

Краків — то пан наш (пани там усюди!) —
З золотом, з грішми — виводить у люди ;
Кухня готова, готова кухарка,
Челядь, шиньочок і пляшка, і чарка, —
Кальвина, Лютра, навіть схизматика
З грішми вважаєш за математика.

XXIII. Львів — батько.

Львів батько дбає про синову долю,
Як син той має в калитці у волю,
А на Мазура лихий він без міри,
Батьком будь зрік ся : в калитці там діри...
Русин од нього полехкості має :
Не дасть з калитки — то сукню здіймає.

XXIV. Gratia gratis data.

Дар сей в Латинців даремне всяк має,
А в землі Руській¹⁾ иначе буває;
Піп каже: „зходіт дар од Отца свише!“
Шепче владика: „як би, попе, тихше“...

XXV. До Русина і Кальвіна.

Русин як хоче собі щось здобути,
Мусить таїтись, піддесливим бути;
Свого дійшов він — впізнати не вдало ся.²⁾
Кальвіна знати: немає волосся;
Як лиш про віру мовлять зачинає,
В лисину тую весь розум втікає.

XXVI. Мазур.

Мазур із Черска ішов на чужину,
В край ген далекий — до нас на Україну³⁾.
Враз у дорозі орда наганяє,
Аркан на шию йому накидає.
Кинув ся Мазур в той мент до кишені, —
Маєш, Татарку, квитків аж дві жмені!
„Що ти, жартуєш? Ось квит добродзюю:
Бач, дав я викуп за голову й шию.“
Виправдавсь Мазур квітами нівроку:
Іде вже верхи, а не біжить збоку.

XXVII. Рівність.⁴⁾

Рівність шляхетську у Польщі всяк знає:
Вбогий не сяде де пан засідає;
В небі — там рівність і нема вищих саном,
Й хлопець при стайні як брат буде з паном.

XXVIII. Де який звичай.

У нас на Україні⁵⁾ як гостя вітають —
Горілку та пиво на стіл виставляють:
Поки там ще страва, то гість підкрепить ся,
Яку дадуть страву — не буде й дивить ся.

1) В оригіналі: „w Ruszczyźnie“.

2) Тоб-то, не пізнали, що він Русин, — в оригіналі: „Uchodzi sztuka nie poznac Rusina“ В. Д.

3) В оригіналі: на Ruś. В. Д.

4) В оригіналі: „Aequalitas“.

5) В оригіналі: U nas na Rysi. В. Д.

Та краще у Польщі, що перш диспутують —
І в мент, за годин сім обідать зготують.

XXIX. Про жовніра молодожона.

Умів ти у війську грошима бряжчати,
Умів кимсь надбане добро споживати,
Умій тепер, брате, лад в хаті зробити —
З села в село годі тобі вже ходити!
Доволі у війську бешкетів ти діяв,
Що в війську придбав був, то там і розвіяв;
Не дуже щось віна навіз ти до хати —
Твої пак маєтки не дуже видати.
Тепер ти, гусарку, підтикай-но поли,
Пахолка не маєш — жени воли в поле;
Тепер вже, гусарку, забудь про печеню,
Походиш за плугом — сховаєш в кишеню!
Нехай пан осадчий росплута тороки,
Силете батіг добрий — воли, гріти в боки,
Тоді вже правдива Батоговська¹⁾ стане;
Замість списа — истик бери в руки, пане!
Молодчик у війську „бец, бец!“ все гукає,
Тепер нехай „соб, соб!“ волів поганяє.
Не буде-бо хлопів²⁾ — ти мусиш те знати!
А будеш робити, то й хліб будеш мати.

XXX. Посполіте рушення.

Нема у нас грошей жовніра найняти,
То можна їх з панських шкатулів узяти.
Доволі є скарбів, але не займаєм;
А шкода нам грошей, сами битись маєм;
То й биймо ся, тільки усі до одного!
Найдемо десь блазня, найдемо дурного,
Той ціде за себе, а другий за вдову,
А третій, за батька — от військо й готове.
Тай прудкє: поки ж то дійде на Україну³⁾ —
Голова в Русина буде як коліно.⁴⁾

XXXI. Про обід (номинальний)⁵⁾.

Даєш панам їсти — нехай їсть й убогий.
А не одганяй їх, як псів, од порогу.

1) Натяк на Батоговську битву р. 1653, коли Тимш Хмельницький тяжко побив Поляків і вбито було навіть гетьмана польського Калиновського.

2) Курсив мій. В. Д. 3) В оригіналі власне: „rokі mazur minie“, ідучи до нас на Україну В. Д. 4) В оригіні: „Nie będzie włoska w twej głowie Rusinie“. В. Д.

5) В оригіналі: „Do stury“.

Забув гість за душу померлу згадати,
А з пляшки диви-но як вміє смоктати!
Ведмідь, хоч звірюка, більш чемности має:
Дере мед й муркоче — молитву читає...

XXXII. Небесний палац.

Палац небесний — на вас, добрі люде:
З панством — доволі од гною там буде;
Трудно там буде: „зась, хлопе!“ сказати —
Бог всіх зрівняє, як діточок мати.

XXXIII. До Михайла про „пuzдерко“¹⁾.

З горілкою пляшку в пuzдерко ховаєш,
Та все одмикаєш, потрохи ковтаєш;
Гвалтуєш: „хтось випив!! хтось ключ другий має!“
Тут ключ не поможе: губа докучає...
А щоб та горілка тобі не всихала,
Колодкою губу замкни, мій Михайле!

XXXIV. Про жіноцтво.

Жіноцтво створив Ти із кости, мій Боже, —
Не одному в горлі стать кісткою може.
Дасть мужови инша у писк, аж лунає,
А дай-но їй здачи — не дипе, вмірає...
У Пана гірш спина болить, як Їй-Мости:
Слабш той, що з глини, а-ніж той, що з кости.

XXXV. До маляра.

Який же маляр ти? Чи так малювати?
Поглянеш на образ — одразу пізнати.
Ото маляр в мене, як так намалює,
Що й сам не пізнає, як щось наквачує!

¹⁾ Пuzдерко — шапка, мисник, що замикаєть ся.

INSTYTUT
BADAŃ LITERACKICH PAN
BIBLIOTEKA
00-330 Warszawa, ul. Nowy Świat 77
Tel. 26-68-63

